Elin Sæther

Førsteamanuensis i samfunnsfagdidaktik

Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, Universitetet i Oslo

Kjetil Børhaug, Odd Ragnar Hunnes, Åshild Samnøy (red.)

Spadestikk i samfunnsfagdidaktikken

Bokanmeldelse

Kjetil Børhaug, Odd Ragnar Hunnes, Åshild Samnøy (red.):

Spadestikk i samfunnsfagdidaktikken

Bergen: Fagbokforlaget

217 sider

ISBN: 978-82-450-1548-5

Spadestikk i samfunnsfagdidaktikken er et ferskt og velkomment bidrag til samfunnsfagdidaktisk litteratur på norsk. Boka er et resultat av samarbeid mellom ulike vestlandske lærerutdanninger, og forfatterne representerer ulike samfunnsvitenskapelige fag. Mange av temaene boka tar opp har relevans både for geografi, samfunnskunnskap og historie. Boka retter seg mot lærerstudenter og lærere, og baksideteksten presiserer at dette ikke er ei innføringsbok, men ei bok som ”studerer utvalde fordjupingstema i det samfunnsfagdidaktiske feltet.” Eksempler på slike tema er kart, demokratiforståelse og bruken av drøfting i samfunnsfag.

Innledningskapitlet er skrevet av redaktørene Børhaug, Hunnes og Samnøy. De tar utgangspunkt i at samfunnsfaget har fagdidaktiske mangler og argumenterer for at dette skyldes at faget ikke har vært satset på i skolen fordi nytteperspektivet har gått foran dannelsesperspektivet. Andre utfordringer redaktørene nevner er demokratiutdanningen i faget, forståelsen av forholdet mellom det globale og det nasjonale og manglende kunnskap om hvordan samfunnsfagundervisning praktiseres og oppleves av elever. Dette er områder de ulike kapitlene i boka søker å bidra med kunnskap om.

Danning og demokrati

Odd Ragnar Hunnes' kapittel handler om å undervise verdier og holdninger i samfunnsfag. Hunnes slår fast at det er sammenheng mellom verdi, holdning og handling, og kapitlet får fram ulike måter samfunnsfaglærere kan jobbe med holdninger og verdier på: å framvise gode forbilder, bidra til å etablere gode vaner hos elevene, legge opp til opplevelseslæring og bruke fortellinger og diskusjon. Hunnes framholder at det er skrevet lite fagdidaktisk litteratur i samfunnsfag som tar opp arbeid med verdier og holdninger, men kapitlet bygger nesten utelukkende på norskspråklig litteratur og får dermed ikke formidlet at undervisning om verdier i samfunnsfag også er et internasjonalt forskningsfelt.

Forholdet mellom holdning og handling er også sentralt i Harald Borgebunds kapittel "Demokratisk danning: realistisk eller idealistisk demokratisyn?" Borgebund peker på at demokratisynet som legges til grunn i samfunnsfagundervisningen, også vil prege elevenes oppfatning og peker på en konflikt mellom oppøving til kritisk tenkning og oppslutning om bestemte verdier. Noen løsning på det pedagogiske paradokset i samfunnsfagdidaktikken kommer ikke kapitlet med, men gjennom en diskusjon av realistisk og idealistisk demokratisyn vil Borgebund vise begrensninger ved demokratiforståelser som legger stor vekt på deltakelse og deliberasjon. Kapitlet legger vekt på betydningen av makt og interesser i demokratiske prosesser, og hevder at et idealistisk demokratisyn, som det filosofen John Rawls fremmer, har overdreven tiltro til menneskers evne til upartiskhet. Med forbehold om at jeg har begrenset kjennskap til Rawls, tror jeg Borgebund her leser et normativt utsagn om at lovgivere bør ta alles interesser med i betraktning, som et deskriptivt utsagn om at dette er noe alle lovgivere gjør. Det å utforske demokratisynet som ligger til grunn for samfunnsfagdidaktikken er viktig og interessant, men diskusjonen ville blitt styrket gjennom også å inkludere nyere kritiske perspektiver som bidrar til å problematisere diskursdemokratiet, for eksempel Iris Marion Young eller Chantal Mouffe.

Mens Borgebund ønsker at samfunnsfagdidaktikken skal legge mindre vekt på betydningen av deltakelse og heller styrke elevenes forståelse av politikk som en maktarena, så argumenterer redaktørene av *Spadestikk* for et bredt deltakerbegrep som tar opp i seg alle de ulike måtene politisk deltakelse forgår på. Dette perspektivet gjenspeiles i Lars Gaute Jøssangs kapittel om lokalsamfunnet som faglig og pedagogisk ressurs. Det er en litt springende tekst, men den får fram at medborgerskapet kan trenes opp i det lokale før det utvides til høyere geografiske nivå. Bokas tittel har hentet inspirasjon fra Jøssangs referanse til oppfordringen om å 'grava der du står' – en oppfordring som viser til Sven Lindqvists bok fra 1978. Her kommer en viss nostalgi til uttrykk, og også redaktørene hevder flere steder at den kritiske, samfunnsengasjerte og globalt orienterte litteraturen sto sterkere på 70-tallet enn i dag.

Vi og de andre

Flere kapitler i *Spadestikk* tar for seg forholdet mellom et nasjonalt 'vi' og 'de andre'. Innledningskapitlet sier at samfunnsfaget i skolen er viktig for å 'knyte positive kjensler og vurderingar om kva som skil dei norske frå dei andre, og i å knyte positive kjensler og vurderingar til dette særnorske som er kjernen i den nasjonale fellesskapen" (s. 24). Tanken om at det finnes en nasjonal essens som holder vi'et sammen og gjør det ulikt alle andre fellesskap, har blitt grundig problematisert gjennom nasjonalismeforskninga (se for eksempel Anderson, 1983, Billig, 1995). Redaktørene legger til at dagens situasjon gjør at vi oppfatter det særnorske annerledes, at det som er særnorsk også kjennetegnes av at det inneholder innslag fra andre deler av verden – men, er det mulig å innvende, dette er også en essensialistisk måte å forstå utviklinga av en kollektiv, nasjonal identitet på. Hvis forskere og lærere tenker at 'vi' har én felles, nasjonale identitet hvor en enhetlig tradisjonell levemåte og identitet ligger til grunn, er det lett å tenke på for eksempel innvandrerungdom som 'innslag frå andre delar av verda' og ikke se dem som en del av vi'et.

Åshild Samnøys kapittel om "bilete av "dei andre" i ei globalisert verd" tar utgangspunkt nettopp i denne språklige utfordringen om å finne gode ord og kategorier når 'vi' skal snakke om 'de andre'. Samnøy skriver innsiktsfullt og tilgjengelig om hvordan dikotomier har innebygde rangeringer, og forklarer gjennom dette hvorfor språkbruk er politisk. Samnøy viser også hvordan det å lete etter nøytrale ord og betegnelser for 'de andre' kan være en god måte å skape forståelse hos elever for at språk og betegnelser er resultat av sosiale prosesser og endres over tid. Dette behovet illustreres også godt i Yvonne Bakkens kapittel om barnlige fortolkninger av bistands- og solidaritetsarbeid. Bakkens intervjuer med barn viser at "de andre" forbindes først og fremst med at de trenger hjelp. Dette understreker behovet for at lærere jobber med barn og ungdoms forståelse av verden utenfor Norge.

Opplevd samfunnsfagundervisning

Spadestikk inneholder flere kapitler som på ulike måter belyser sentrale praksiser og didaktiske hjelpemidler i samfunnsfagene. Per Jarle Sætres kapittel viser hvordan kart er konstruksjoner som bærer i seg politiske og historiske spor. Kartene preges av de valgene som er gjort med tanke på projeksjon, målestokk og detaljnivå, og dette får konsekvenser for hva slags bilde av virkeligheten de formidler. Her er det altså virkemidlet kart som utforskes, mens Mona Langø's kapittel tar for seg drøfting som metode. Langø undersøker læreres forestillinger om hva det vil si 'å drøfte'. Hun peker på at verken nasjonale retningslinjer eller faglitteraturen er entydige i måten de forstår drøfting på. Gjennom intervjuer med lærere kommer det fram en betydelig bredde i forståelsen av hva drøfting er

og dermed hvilket mål det er elevene jobber mot når de øver på å drøfte. Både Sætre og Langøys kapitler er gode, fokuserte tekster som vil være nyttige for praktiserende og kommende samfunnsfaglærere.

Kjetil Børhaugs kapittel er en lærebokanalyse som undersøker og problematiserer hva som utgjør progresjon i samfunnsfag. Han viser at spiralprinsippet – at samme tema vender tilbake mange ganger – er strukturerende for samfunnsfagets oppbygning. Børhaug argumenterer for at når spiralprinsippet legges til grunn, forutsetter det at det skjer en utvikling av kunnskaper, ferdigheter eller holdninger for at det kan sies å være progresjon. Kapitlet stiller spørsmålet om samfunnsfaget er et fag på tomgang og om progresjonen er utilstrekkelig, og Børhaug antyder at standardiserte modeller for progresjon for de ulike emnene i faget vil kunne være en løsning. I bokas siste kapittel tar også Jonas Christophersen opp fagets status og spør ”hvordan det står til med og hva som påvirker samfunnskunnskapene og -ferdighetene til norske grunnskoleelever når de er ferdige med sin skolegang?”. Dette er svært omfattende spørsmål som skal besvares på grunnlag av en analyse av norske, danske og finske elevdata. Christophersen stiller mange spørsmål, og oppsummerer sin analyse i overskriften ”Samfunnskunnskapsløft eller fall?”. Svaret som framgår kan oppsummeres som at norske elevers kunnskaper om samfunnet verken gir grunn til optimisme eller undergangsstemning, men at det kan være verdt å legge større vekt på undervisning som skaper engasjement hos elevene.

Målgruppe

Det er nærliggende å tenke at som fordypningsbok bør *Spadestikk i samfunnsfagdidaktikken* fungere godt for masterstudenter. Bokas ambisjon om å nå denne målgruppen skaper forventning om at tekstene skal drive god fagformidling. En slik målsetting krever godt referansehåndverk som synliggjør forskningen de ulike kapitlene bygger på, og som viser leserne vei mot relevant litteratur innenfor de ulike saksfeltene. Her lykkes boka bare delvis. Alle kapitlene viser videre til annen litteratur, men det er også en del formuleringer som begynner med ’mange mener’, uten at disse påstandene er forankret gjennom referanser til konkrete tekster. Litteraturen det vises til er stort sett norskspråklig og reflekterer i mindre grad nordiske og internasjonale bidrag til samfunnsfagdidaktikken. Kanskje kan dette valget begrunnes med at boka retter seg mot en norsk kontekst og at norsk forskningslitteratur i så måte framstår som ekstra relevant, men også framstillingen av norske bidrag ville tjent på at nordisk og internasjonale forskning ble trukket inn. I enkelte kapitler er det også utstrakt bruk av indirekte referanser, for eksempel henvises det til ”Bakthin i Rommetveit”. En slik referansemåte gjør teksten mer implisitt enn forklarende, og er heller ikke noe ideal for masterstudenter i deres egen skriving.

Som fordypningsbok synes jeg også at de ulike kapitlene *Spadestikk* i litt liten grad utnytter bokformatet. Tekstene som inngår har alle interesse på tvers av skillelinjene mellom geografi, historie og samfunnskunnskap, men kapitlene refererer ikke til hverandre, og ingen av kapittelforfatterne gjør tverrfaglighet til noe sentralt poeng. Det er synd, for eksempel kunne Per Jarle Sætres kapittel om kart synliggjort kartet som ressurs i historie- og samfunnkunnskapsdidaktikk, og Samnøys kapittel om vårt bilde av 'de andre' er svært relevant også for historie- og geografididaktikk.

Det er mange søkere til lektorutdanning med fordypning i samfunnsfag ved norske læresteder, og til tross for enkelte svakheter er *Spadestikk i samfunnsfagdidaktikken* et bidrag som løfter fram sentrale tema og reiser viktige spørsmål som er relevante for utviklingen av samfunnsfagdidaktikk som fag i lærerutdanning og som praksis i skolen.

Referanser

- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities*. London: Verso.
Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.